

LITERÁTI A POLITICI: TRIUMF, TRAGÉDIE A FRAŠKA

Z nějakého důvodu si vybírají všechny postkomunistické země spisovatele jako svoje vůdce.

– Dubravka Ugrešićová

Jedním z nejpozoruhodnějších fenoménů v postkomunistické východní Evropě je viditelnost literátů v politickém životě. Kromě Václava Havla, nejznámějšího autora, který vstoupil do politiky, jde i o jiné hlavy států: autora cestopisů Lennarta Meri (prezident Estonska v letech 1992 až 2001), romanopisce, dramatika a překladatele Árpáda Gönze (který se posunul z funkce prezidenta Svazu spisovatelů přímo na místo prezidenta postkomunistického Maďarska), autora románů Dobricu Ćosiće (prezident Jugoslávie 1992–1993) a plodného autora Rudolfa Schustera (prezident Slovenska 1999–2004). Také zde nalezneme lídry politických stran, z nějakého důvodu hlavně nacionalistických, včetně známého rumunského kandidáta na

prezidenta (ve volbách 2000) Corneliu Vadima Tudora, básníka a hlavy Partidul România Mare (Strany velkého Rumunska), Istvána Csurka, romanopisce a lídra maďarské krajně pravicové Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) (Strana maďarské spravedlnosti a života), Radovana Karadžiće, bosenskosrbského politika, vůdce bosenských Srbů, předsedu Srbské demokratické strany (SDS), a básníka a prozaika Eduarda Limonova, zakladatele Nacionálné bolševické strany Ruska (NBP). Tito vůdci jsou jen špičkou ledovce, který se skládá z členů parlamentu, velvyslanců a jiných politických hráčů.

Když přišel po pádu komunismu čas zvolit nové lídry, jako by téměř instinktivně byla důvěra vložena právě do rukou literátů. Když přemýšlíme o politické situaci postkomunistické východní Evropy, není to žádné překvapení. Komunistická politická elita byla zdiskreditována, ale protože komunisté měli mocenský monopol tak dlouho v rukou, neexistovaly žádné známé politické osobnosti, které by je nahradily. V prvních demokratických volbách bylo politické vakuuum zaplněno spisovateli, tradičně nejznámějšími osobnostmi nepolitické sféry nejrůznějších zemí regionu.⁷⁴ V některých případech byli spisovatelé natlačeni do politických funkcí víceméně proti své vůli. V jiných se sami prosazovali a aktivně protlačovali z jednoho postu na další. Jak se konsolidovala transformace do demokratického řádu, začala váha intelektuálů a především spisovatelů v politickém životě východní Evropy nepochybně klesat. Ani to nijak nepřekvapí. Vzhledem k samotářské povaze literární profese stejně jako dlouhodobému, nekompromisnímu a někdy i nepravdělnému

74 Hlavní výjimky z tohoto pravidla sami o sobě hodně vypovídají. Nejpozoruhodněji v Polsku, kde vzniklo roku 1981 odborové hnutí Solidarity jako alternativní politická struktura a spisovatelé tam nedosáhli prominentní pozice (i když jiní intelektuálové ano). To samé platí ve Slovinsku, ale z jiného důvodu. Tam se komunističtí lídři přerodili v nacionalisty, kterým voliči dali důvěru a respektovali je za prosazení Slovinské autonomie a nezávislosti.

tempu tvůrčího procesu jsou jen někteří spisovatelé způsobilí ke každodenní politické práci a tvrdým vyjednáváním, které jsou nezbytnými rysy koaliční politiky. Ale stále je možné najít ve východní Evropě překvapivé množství spisovatelů v důležitých politických funkcích, i v těch zemích, které již v transformačním procesu velmi pokročily.

Je těžké zevšeobecňovat motivy, které vedly spisovatele na dráhu politika. Skutečnost, že disidentští autoři byli dlouho považováni za „druhou vládu“, nepochybně mohla některé z nich vést k přesvědčení, že mohou úspěšně vést svou společnost, jakmile se ta „první“ vláda rozpadla. Spisovatelé, kteří se chopili tvrdě nacionalistických politických pozic, byli povzbuzeni tradiční rolí literátů ve východní Evropě jako tvůrců národů a obhájců jejich zájmů a vírou, že přímá politická akce může být úspěšnou. Ze sociologického hlediska jde o jasný případ konverze určité elitní skupiny z kulturního do politického kapitálu. Ale protože se tato konverze udála ve většině případů předtím, než se projevila finanční realita tak, jak jsem ji popsal v kapitole 2, je nepravděpodobné, že by šlo výhradně o ziskuchtivost. Že taková konverze byla v mnoha případech úplná, je vidět z toho, že téměř všichni, kdo se posunuli do politické arény, opustili tvůrčí psaní. Samozřejmě, většina z nich nepřestala psát, ale jejich produkce se posunula do oblasti politických proslavů, komentářů a jiných nebeletristických žánrů. Ještě uvidíme, jestli se někteří z těchto bývalých spisovatelů znovu chopí svých literárních profesí, až jejich politická kariéra skončí.

Je zajímavé, že (pokud vím) žádný spisovatel, který se stal veřejně známým až po pádu komunismu, nevstoupil do politické arény. Je možné, že v postkomunistické době je pro spisovatele nemožné získat takovou popularitu, která by mu takový krok umožnila, anebo prostě mají mladí autoři tolik co říct v literární oblasti, že vidí politiku jako doménu starých mužů (opravdu mužů, neboť procento žen je v elitních literárních i politických kruzích

Literáti
a politici:
Triumf,
tragédie
a fraška

ve východní Evropě velmi malé). A tak se alespoň v tuto chvíli zdá, že přechod z literatury do politiky byl především strategií, kterou uplatnili již etablovaní autoři jako možnost být dál přinejmenším částečně významnými v postliterární společnosti, než aby zůstali trvalým zprostředkovatelem literárního světa do politiky. Je možné, že pouze autoři, kteří dospěli během blažených dnů komunismu, mohou něco vytěžit z dnes uzavřené cesty. To by bylo shodné s trendem, který popsal András Bozóki ve vztahu k intelektuálům obecně: „Kulturní elity ve střední Evropě vždy hrály ústřední roli tím, že zaujímalý kritický postoj a že utvářely politiku z morálně-univerzální perspektivy... Ironií dějin je, že největší úspěch intelektuálů, tedy dosažení demokracie založené na svrchovanosti lidu, zároveň podkopává jejich původní politickou úlohu. V nových demokraciích střední Evropy mohou profesionální intelektuálové zůstat důležitou společenskou skupinou – vedle mnoha dalších. Profesionalizace je příkazem dneška, který mnozí vnímají s melancholií postrevoluční doby, příkazem, jenž bere iluze a vyvolává nostalgii mezi mnoha evropskými intelektuály.“⁷⁵

Asi nejzajímavější otázkou ohledně spisovatelů, kteří se stali politiky (na rozdíl od běžnějšího jevu, kdy intelektuálové vstoupili do politiky po roce 1989), je, do jaké míry jejich politická orientace a taktika ve veřejné politické sféře byla určena trajektorií jejich předchozí literární práce. I když bych nerad navrhl obecně platné pravidlo jen na základě zde prezentovaných pozorování, zdá se, že tu existuje celkem přímá spojitost. Každý autor, kterým se zabývám, se ve svém politickém životě zabýval stejnými otázkami, jež se týkaly jeho literárních hrdinů i jeho samotného, jako kdyby byl v opravdovém světě politiky hrdinou ze svých románů. Jejich politickou aktivitu je tak

75 Bozóki, András (ed.). *Intellectuals and Politics in Central Europe*. Budapest: Central European University Press, 1999, s. 12.

možno vidět jako jakousi transformaci jejich literárního díla z jednoho média do druhého spíše než jako zcela novou kapitolu jejich života.

Zkoumám kariéry tří východoevropských spisovatelů, kteří po roce 1989 vstoupili do politiky. Nejprve se budu věnovat Václavu Havlovi, který je příkladem úspěšné přeměny literáta v politika. Poté se zabývám srbským spisovatelem Dobricou Ćosićem, jehož případ je už méně jednoznačný. Po pádu komunismu vidíme počáteční úspěch, následuje jeho marginalizace a zahořknutí. A nakonec se budu věnovat smutnému případu talentovaného Rusa Eduarda Limonova, jehož Nacionálně bolševická strana zůstává na okraji a Limonov sám strávil značnou dobu v ruských vězeních, což byla odplata za jeho politické ambice.

Na začátek lze najít u všech těchto autorů mnohé podobnosti. Zaprvé, všechno jsou to více méně současníci. Ćosić, narozený v roce 1921, je z nich nejstarší. Havel se narodil v roce 1936 a Limonov narozený v roce 1943 je z nich nejmladší. Každý z nich se nejprve proslavil v literární oblasti, zcela mimo politiku. V případě Ćosiće šlo o román zcela odpovídající kánonu oficiálně přijímaného partyzánského románu (stal se dokonce ikonou žánru). Havel byl spíše dramatik než románový autor a jeho první literární dílo se objevilo na začátku šedesátých let. I když lze jeho hry stěží považovat za příkladné ukázky socialistického realismu, byly v poměrně uvolněném období tání a slabé cenzury povoleny jak ke scénickému provedení, tak do tisku. Limonov se narodil příliš pozdě, než aby něco výtěžil z období sovětského tání v pozdních padesátých a raných šedesátých letech. Začal svoji kariéru jako básník, ale nemohl v SSSR publikovat. Jeho první sbírka básní *Russkoje* vyšla v roce 1979 ve Spojených státech, ale obsahuje též díla z let šedesátých. Limonov se stal známou literární osobností díky své skandální pseudoautobiografii *Eto ja, Edička* (*To jsem já, Edáček*) publikované v New Yorku v roce 1979.

Literáti
a politici:
Triumf,
tragédie
a fraška

Všichni tři spisovatelé dříve nebo později upadli v nemilost u komunistických autorit. U Limonova byly důvody čistě literární. Jeho dílo prostě nezapadalo do kánonu sovětské literatury, jeho bohémský způsob života připadal sovětským autoritám stejně odpudivý a v roce 1975 mu doporučily vycestování do Spojených států. Čosićovy problémy se literatury netýkaly. Zůstal uznávaným literárním klasikem po celé komunistické období Jugoslávie. Avšak na počátku šedesátých let se v politice stále více hlásil k národnostní pozici a to ho v mnoha případech zavedlo na tenký led. Havel byl po sovětské invazi v roce 1968 z literárního života vyloučen. Pokračoval v psaní her, ale byl spíše známější jako politický disident.

VÁCLAV HAVEL: TRIUMF A TRAGIKOMEDIE SPISOVATELE POLITIKA

V únoru 2003 Václav Havel opustil post prezidenta České republiky. Působil ve funkci hlavy státu téměř nepřetržitě od sametové revoluce, kterou koncem roku 1989 uvedl do pohybu. Tato událost se vyznačovala pompou a osudovostí a dostával ocenění od nejrůznějších vysokých představitelů doma i v zahraničí. Převládalo mínění, že Havel si zasloužil uznání za svoji dlouholetou práci jako dramatik, který propagoval humanistické ideály a hodnoty, jako antikomunistický disident a postkomunistický politik. Na Havlovu počest byla 11. února 2003 v americké sněmovně reprezentantů schválena rezoluce, ve které stojí, že Havel „je „široce respektován po celém světě jako obhájce demokratických zásad“ a že Česká republika se pod jeho vedením stala „důležitým a váženým členem světového společenství“. Rezoluce ještě dodává, že Havlovy „vynikající schopnosti dramatika a esejisty pomohly podpořit demokracii ve východní Evropě během studené války (...) přitáhly mezinárodní pozornost k zápasu za demokracii v Československu“.⁷⁶

76 RFE/RFL News Service, 12. února, 2003, <http://www.rferl.org/newsline>.